

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В РАЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА»: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ (1941 – 1944 рр.)

Іваненко Аліна Олексіївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри правових дисциплін,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, докторант,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
E-mail: alina.a.ivanenko@gmail.com
Researcher ID: V-9056-2018
<http://orcid.org/0000-0001-9303-7395>

У сучасному вигляді цивільне судочинство нашої держави існувало не завжди. Воно розвивалось, видозмінювалось і цей процес не завершився досі. Період окупації німецькими військами території України не був виключенням. Не зважаючи, на важкі реалії воєнних подій соціальне життя продовжувалось: люди розлучались, ділили майно, отримували спадщину і т.д. усі ці процеси достатньо часто, як сьогодні, так і 80 років тому, вирішував суд. З окупацією України уся попередня радянська судова система була зруйнована і потрібно було будувати нову. У результаті нормативної правотворчості окупаційної адміністрації на теренах Райхскомісаріату «Україна» було створено «дуальну» судову систему: німецьких судів (суди, які вирішували справа, у разі якщо одна зі сторін була «арійського» походження або позовна вартість була вища 5000 крб.) та система українських цивільних судів (судів шліхтерів) (вирішували дрібні цивільні справи місцевого населення, де позовна вартість була нижча 5000 крб.). Власне кадрове забезпечення камер шліхтерів, підсудність справ та процесуальна діяльність судів і стала предметом даного дослідження. У результаті нормативної правотворчості окупаційної адміністрації РКУ місцеві цивільні суди, створені на теренах РКУ навесні 1942 р., розв'язували досить широке коло цивільних спорів і мали стати ефективним засобом збереження спокою та дотримання правопорядку з боку населення. Цим самим окупаційна адміністрація РКУ створювала видимість «спокою» та усталеного правопорядку в місцевому соціумі.

Ключові слова: суд, справа, шліхтер, підсудність, засідання, суддя.

Постановка проблеми. Цивільне судочинство – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних процесуальних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу. Значимо, що завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Звичайно, що у сучасному вигляді цивільне судочинство нашої держави існувало не завжди. Воно розвивалось, видозмінювалось і цей процес не завершився досі. Період окупації німецькими військами території України не був виключенням. Не зважаючи, на важкі реалії воєнних подій соціальне життя продовжувалось: люди розлучались, ділили майно, отримували спадщину і т.д. усі ці процеси достатньо часто як сьогодні, так і 80 років тому вирішував суд.

З окупацією України уся попередня радянська судова система була зруйнована і потрібно було будувати нову. У результаті нормативної правотворчості окупаційної адміністрації на теренах Райхскомісаріату «Україна» (далі – РКУ) було створено «дуальну» судову систему: німецьких судів (суди, які вирішували справа, у разі якщо одна зі

сторін була «арійського» походження або позовна вартість була вища 5000 крб.) та система українських цивільних судів (судів шліхтерів) (вирішували дрібні цивільні справи місцевого населення, де позовна вартість була нижча 5000 крб.).

Власне кадрове забезпечення камер шліхтерів, підсудність справ та процесуальна діяльність судів і стала **метою** даного дослідження.

Актуальність теми дослідження зумовлена її недостатньої вивченістю, не зважаючи на відносно велику кількість публікацій у цьому напрямку.

Історіографія. Радянська історіографія практично не приділяла уваги цим сегментам окупаційного минулого. Так, у дослідженні Л. Воробйова «Система гноблення українського народу німецько-румунськими окупантами» [ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 239] та колективній монографії «Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине», виданій вже в 1986 р. досить стисло розглянуто систему цивільних судів [Народная война, 1985]. У достатньо специфічному ракурсі згадується судова система в одному з розділів колективної праці «Політичний терор і тероризм в Україні» – «Друга світова війна як новий вимір терору та тероризму». Розглядаючи терор та тероризм у досліджуваній період, автори розділу О. Лисенко та Т. Вронська виокремили внутрішній судовий та позасудовий державний терор, який німецька влада планувала широко застосовувати на окупованих територіях [Лисенко,

Вронська, 2002]. В. Шайкан у загальних рисах описує діяльність судових установ, які були створені в 1942 р. – судів шліфенів (цивільної юрисдикції) [Шайкан, 2006; Шайкан, 2007; Шайкан, 2010].

Ширше, порівняно з іншими дослідженнями, проблема функціонування цивільної адміністрації РКУ та судової системи представлена в розділі “Система управління окупованими територіями” колективної праці О. Гончаренка, О. Лисенка та Т. Першиної “Історія Другої світової війни: погляд з ХХІ століття”. У тексті проаналізовано порядок створення та функціонування німецьких і українських судових інституцій РКУ, їхні компетенції та повноваження, порядок кадрового забезпечення [Гончаренко, Лисенко, Першина, 2010]. О. Гончаренко проблеми функціонування системи місцевих судових установ РКУ виділяє в окремий предмет дослідження. У дослідженнях автора чітко окреслено компетенцію судів і зазначено, що для врегулювання спорів цивільного та сімейного характеру на теренах РКУ були створені мирові (третейські) суди, які очолювали шліхтери. У дотичній з О. Гончаренком проблемно-тематичній ніші працює М. Куницький. У дисертаційному дослідженні М. Куницького «Соціально-правовий статус місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.)» особливе місце відведено судовим засобам захисту прав та інтересів місцевого населення РКУ та практичній роботі місцевих судових установ із врегулювання повсякденних проблем населення РКУ. У статті М. Куницького «Функціонування установ шліфенів та шефенів на теренах Райхскомісаріату «Україна»: аналіз судової практики (1941 – 1944 рр.)» проаналізовано процесуальні особливості функціонування місцевих цивільних та кримінальних судів на теренах РКУ [Куницький, 2014].

Ще однією важливою працею в досліджуваній сфері є колективна монографія О. Гончаренка, М. Куницького та О. Лисенка О. «Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941–1944 рр.». Один з підрозділів цієї роботи присвячено судовій системі. Н. Колісник у кількох своїх працях [Колісник, 2014a, 2014b, 2014c] розглядає проблему функціонування системи цивільних судів в окупованій Німеччиною Україні. У статті Ю. Левченко «Судовий апарат німецьких адміністративно-територіальних одиниць України за роки окупації: 1941 – 1944 рр.» проаналізовано судовий апарат українських адміністративно-територіальних одиниць: Рейхскомісаріату «Україна», дистрикту «Галичина», «Військової зони України», які під час окупації України 1941 – 1944 рр. перебували під владою нацистської Німеччини [Левченко, 2011]. Потрібно згадати ще одну колективну монографію, яка присвячена регіональній історії – «Кривий Ріг: лихоліття 1941 – 1945 рр.». У ній було коротко охарактеризовано судову систему Рейхскомісаріату «Україна»: Верховний суд (обергеріхт), нижчі судові

інстанції (дойчгеріхт), «зондергеріхти» (суди особливого призначення), третейські (мирові суди) на чолі із шліхтерами (мировими суддями) [Кривий Ріг, 2016].

Виклад основного матеріалу. Швидкість створення нормативних документів для врегулювання правових відносин місцевого населення мала доволі довгі часові терміни. Так, генеральний комісар округу «Київ» 30 травня 1942 р. прийняв постанову «Про підсудність і судове переведення в цивільних справах місцевого населення». Цей документ базувався на відповідній постанові райхскомісара від 15 березня 1942 р., а вона у свою чергу – на нормативному акті райхсміністра східних окупованих територій від 19 грудня 1941 р. «Про німецьку юрисдикцію в зайнятих східних областях» [Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф. р-8676, оп. 2, спр. 5].

Для врегулювання спорів цивільного та сімейного характеру в Україні були створені мирові (третейські) суди, які очолювались шліхтерами (Schlichter). Ці суди розглядали справи сімейного та цивільного характеру. Шліхтери призначалися та відкликалися генеральним комісаром за поданням гебітскомісарів з числа осіб, обізнаних з правом. Вони повинні були проживати на території генерального округу. Камери шліхтерів створювались у кожному районі [Гончаренко, 2011c, с. 36–41]. Судові установи знаходились на утриманні управи: місцеві – міською управою, районні – районною управою. Існували випадки, коли за неспроможності районної, міська управа сприяла діяльності районної управи, фінансувала ремонт і т. д. [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5, арк. 1].

1) Для навчання шліхтерів проводились з'їзди, наприклад 26 – 28 листопада 1942 р. працював «З'їзд головних шліхтерів в Києві». З'їзди відбувалися у вигляді конференцій з проведенням лекцій та відповідями на питання, які виникали протягом самого зібрання, так і безпосередньо під час роботи. За програмою дводенного з'їзду перед суддями виступали з лекціями німецькі спеціалісти у відповідній сфері, які працювали на території Райхскомісаріату «Україна»:

2) начальник правового відділу генерального округу Київ д-р Гюнтер «Задачи и положение шлихтеров и шефенов»;

3) юридичний співробітник правового відділу Генеральної округи, професор Ейсман «Учение про состав преступления», «Стадии преступления» та «Соучастие в уголовном процессе»;

4) Суддя при німецькому суді в Києві, Йогансон «Основы гражданского процесса» та «Рассмотрение важнейших материальных гражданских проблем, в особенности в праве о разводе и в вопросах о выселении и о других спорах, касающихся владения поземельными участками, домами и квартирами»;

5) Перекладач д. Биркенберг «О судебных формулярах, формальности при засвидетельство-

ваниях и в переписке, ведение предписанных книг и пр.»;

6) Юридичний співробітник правового відділу В. Полозов «Нравственные начала правовой жизни»;

7) Юридичний співробітник при гебітскомісарі в Києві К. Арндт «Необходимые составные части приговора шеффенов (с точки зрения Гебисткомиссара)»;

8) Шліхтер Дашкевич «Практическая работа шлихтера, в особенности в области установления обстоятельств, от которых зависят права отдельных лиц в пределах пока предоставленной возможности» [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 1, арк. 14–15].

Склад камер шліхтерів був достатньо різний, все залежало від потреб кожного окремо міста. Окрім власне судді у судових установах передбачалось існування ще шести посад технічних працівників:

1. Секретар: займався веденням протоколу судових засідань; реєстрував доручення Німецького суду; приймав гроші судових зборів, вів грошову книжку та здавав гроші до Бургомістрату.

2. Виконавець: виконання судових рішень; виконання доручень Німецького суду; ведення реєстру виконавчих справ; ведення листування по виконанню рішень.

3. Діловод: виготовлення повісток; виготовлення копій рішень сторонами; заведення та підшивка судових справ; реєстрація вхідних та вихідних паперів; реєстрація справ в настільному реєстрі; запис сторін в абетку.

4. Розсылний: рознесення та вручення судових повісток та копій; пакування та здача пакунків; виготовлення конвертів та бланків.

5. Прибиральниця.

6. Завгосп: нагляд за будинками та майном будинку; за постачання його усім потрібним; виконання ремонтів.

7. Сторожі [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5, арк. 3].

На прикладі м. Полтави можна розглянути склад судової установи. У місті працювали 2 шліхтери та 1 шеффен. Передбачалось на трьох суддів достатньо розширений склад технічних працівників із відповідною заробітною платою: 3 секретарі (заробітна плата кожного 400 крб.), 2 виконавці (заробітна плата кожного 400 крб.), 3 діловоди (заробітна плата кожного 340 крб.), 3 розсылні (заробітна плата кожного 230 крб.), 2 прибиральниці (заробітна плата кожного 230 крб.), 1 завгосп (заробітна плата кожного 400 крб.), 2 сторожі (заробітна плата кожного 230 крб.) [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5, арк. 13; спр. 6, арк. 13]. Шліхтери ж та шефени отримували заробітну плату 950 крб. вони прирівнювались до другої групи діяльності (ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 1, арк. 21 зв.; 23 зв.). Аналогічну заробітну плату отримували шліхтери Баришівського району, переяславського Гебіту. А от штат технічних працівників був менший, у камері працювало всього 5 осіб: суддя, секретар, судовий виконавець, діловод-машиніст, кур'єр-прибиральниця. Заробітні плати були фактично такі ж, як і у

полтавських колег, за виключенням судового виконавця, який отримував 480 крб. і кур'єр-прибиральниці, яка отримувала 200 крб. [ЦДАВО України, ф. 2520, оп. 1, спр. 1, арк. 2 зв., 3 зв. 4, 5].

Станом на початок 1943 р. штат був майже незмінний за виключенням деяких змін серед технічного персоналу, тепер працювали у судових установах міста 2 діловоди, 1 друкарка, 2 розсылні, 1 сторож і 1 прибиральниця [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 6, арк. 72-72 зв.]. Робочий день у даних працівників тривав від 7.00 до 17.00 з обідньою перервою 12.00-13.00, хоча до цього робочий день був менший на 1 годину (початок о 8.00) [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5, арк. 72; спр. 6, арк. 60].

До підсудності шліхтерів відносились такі справи:

1. Майнові спори про майно, яке до 21.06.1941 р. було приватною власністю (ненаціоналізовані будинки). Не підсудне було майно, яке до 21.06.1941 р. не було в приватній власності (земля, націоналізовані будинки) навіть, якщо вони у подальшому були передані в приватну.

2. Діти, що народились після розлучення до стікання терміну у 302 дні. Позов мав подати чоловік матері протягом 1 року з того часу, коли він дізнався про народження дитини. Якщо чоловік помер, не скориставшись правом на даний позов, то його діти, що були народжені у шлюбі, мали право подати даний позов протягом 1 року після смерті батька. Позашлюбними вважались діти, які народились після стікання терміну у 302 дні після розлучення [ДАПО, ф. 2357, оп. 1, спр. 24; 30; 35].

3. Аліменти. Право на утримання мали: подружжя, його діти, онуки, батьки та прабабки. Батьки першочергово мали утримувати дітей та онуків, а діти та онуки – батьків і прабабків. Позашлюбні діти могли отримувати утримання, але не були зобов'язані утримувати власного батька [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38-40; ф. р-2357, оп. 1, спр. 12а; 18; 23; 33; 37; 47; 49; 50; ф. р-2763, оп. 1, спр. 21].

4. Позбавлення батька права на представництво та виховання дитини.

5. Відшкодування матері витрат та збитків, що обумовлені народженням позашлюбної дитини її батьком [ДАПО, ф. 2357, оп. 1, спр. 19].

6. Призначення та зняття опіки.

7. Призначення та складання піклування. Була можливість призначення піклування для повнолітніх людей (після досягнення 18-річного віку) для осіб, які не могли самостійно «вести дела».

8. Складання заповіту шляхом внесення до протоколу.

9. Визнання заповіту недійсним.

10. Розподіл спадку за законом. Черги наслідування були дещо подібні до сучасних: 1 черга – діти; 2 черга – батьки, брати, сестри; 3 черга – бабусі, дідусі.

11. Затвердження духовного заповіту.

12. Визнання духовного заповіту недійсним (позов мала право подати кожна зацікавлена особа).

13. Відсторонення від заповіту негідного спадкоємця.

14. Присудження долі спадку дітям, батькам чи одному з подружжя спадкодавця, що були позбавлені ним спадку; присудження, щоб при нарахованні невід'ємної долі спадку було донараховано отримане наперед від спадкодавця;

15. Прийняття мір для охорони спадкових кредиторів.

16. Винесення постанови про відділення спадку (якщо це потрібно), призначення спадкоємцями певних осіб.

17. Охорона спадку.

18. Трудові справи [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 25; 32; 41].

19. справи про шлюб та розлучення [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38–40; ф. р-2357, оп. 1, спр. 31; 38; 42; 44; 46; ф. р-2763, оп. 1, спр. 1–2; 11].

20. Виселення з квартир та стягування квартплати [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 26–28].

21. Забезпечення позовів.

22. Встановлення фактів (дати народження, смерті, реєстрація шлюбу) [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38–40; спр. 15; 17; 21–22; 29; 36; 45; 48; ф. р-2763, оп. 1, спр. 5–8; спр. 10; 12–20; 22].

23. Стягнення грошових сум з боржників [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 13; 16; 39].

24. Про виключення з опису майна [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 43].

25. Про встановлення порушеної власності [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38–40; ДАПО, Ф. р-2357, спр. 14; 20; 40; ф. р-2763, оп. 1, спр. 4.]

Одним із напрямків підсудності судів шліхтерів, як зазначалось вище були справи по розлученню. Хотілося б зазначити, що розірвати шлюб можна було лише у судовому порядку. Окрім звичних причин для відносно великої кількості даних справ, були і ті, які характерні виключно для того часу: чоловік безвісно відсутній (засланий радянською владою до табору до війни або призваний до лав радянської армії і протягом декількох років нема жодної звістки, померлою людиною об'являлась через 5 років), один із подружжя «виявився» єврейського походження.

Вирішальним для місцевої підсудності шлюбних справ вважалось місце проживання чоловіка. Якщо ж чоловік вважався безвісно відсутнім, то бралось до уваги останнє спільне місце проживання подружжя.

Кожен із подружжя мав право подавати документи на розлучення і таких випадках:

1. Якщо один із подружжя помилився у відношенні іншого в таких обставинах, які б суттєво впливали на його рішення вступати до шлюбу [ДАПО, ф. р-8676, оп. 2, спр. 5, арк. 31].

2. Якщо одного із подружжя було введено в оману перед одруженням;

3. Якщо одного із подружжя протизаконно, загрозою змусили одружитись;

4. У разі вчинення перелюбства;

5. Якщо один із подружжя якимось тяжким порушенням обов'язків руйнував шлюбні стосунки;

6. Якщо один із подружжя хворів на тяжку інфекційну або «викликаючу огиду» хворобу і на вилікування від якої другий з подружжя не сподівався;

7. Один із подружжя безвісти зник більш ніж 3 роки тому;

8. Якщо у одного із подружжя психічне захворювання та «духовну єдність поміж подружжям порушено та поновлення такої єдності не передбачається» [ДАПО, ф. р-8676, оп. 2, спр. 5, арк. 32].

В «Инструкции для рассмотрения брачных дел в производстве у шлихтера» від 20.2.1943 р., зазначалось, що «шлихтером должно быть прежде всего установлено противосудности брака поведение обвиняемого супруга, далее должно быть установлено, привело ли в данном случае нарушение брачных обязанностей к оправдывающему расторжению брака расстройству брачных отношений... Единичный поступок может представлять собой тяжелое нарушение брачных отношений, решающим, однако, как правило, является общее поведение супругов ... » [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 2, 5, 9]. Так, в одній із заяв, що була подана на розлучення, причиною для цього було вказано: «... проживши з останньою до цього часу, я не маю у себе наслідства, винуватою в цьому лічу свою дружину через фізичні недостатки її. Маючи бажання забезпечити себе дітьми будучими годувальниками при старості своїх років я думаю в крайньому разі підшукати собі придатну особу для сімейного життя» [ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 2, арк. 1]. Тобто, шліхтер, як і в будь-якій судовій справі мав достатньо скрупульозно розглянути справу про розлучення і дати власний висновок: прийняти до уваги наявність «прощення» (якщо були наявні ознаки того, що один із подружжя вибачив іншого за провину, то шлюб не розривали); знайти винного у розлученні та вказати його [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 3, 6].

Спочатку призначались примирливі засідання, де мали бути присутні лише сторони. У разі, якщо примирення було неможливе, то мало бути з'ясоване відношення сторін до питання про розлучення. При чому, пошук винного мав наслідки лише тоді, коли стояло питання про подальше утримання якоїсь зі сторін та долі дітей. Але це вже мали бути подальші позови, в даній справі розглядали лише розірвання шлюбу [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 3, 6].

Загалом справи по розлученням вирішувались відносно швидко, близько 1 – 2 місяців. Але існували випадки, коли за певних обставин справа розглядалась усіма інстанціями майже півроку: справа про розлучення П.А. Макухи та М.В. Макухи була розпочата 29 грудня 1942 р., розглядалась шліхтером Зіньківського району 19 січня 1943 р., коли ним була направлена до розгляду Німецьким судом, і лише 29 липня 1943 р. Гадяцьким

касаційним судом при окружному комісарі було затверджено розлучення [ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 1]. Такий термін розгляду справ про розлучення не був поодиноким [ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 2].

Як тільки шлюб було розірвано, то шліхтер направляв копії рішень до РАЦСу, де шлюб було укладено. У разі, якщо даний РАЦС знаходився поза територією впливу німецької влади, то дане рішення направлялось місцевому Гауптшліхтеру для попереднього зберігання [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 4, 7, 16].

Щороку шліхтери складали щорічні звіти по справах про подружні стосунки та дітей, у яких вказувалось прізвище шліхтера, що вирішував справу, дані сторін, короткий виклад предмету спору, дата та зміст вирішення [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 2, 14 арк.].

Хотілося б зазначити, що у судовому порядку розглядалися і справи по дозвіл на укладення шлюбу, у випадку, якщо шлюб бажала заключити особа, яка не досягла шлюбного віку (21 рік), а батьків не було або працювали у Німеччині і, відповідно, не могли дати дозвіл на шлюб [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 38; 44; 46].

Великий масив справ були направлені на встановлення дати народження певної особи. Це справи, в основному невеликі за обсягом і в основному складались із трьох основних документів: заяви, протокол засідання (з показами свідків) та, так зване, Вирішення, де і зазначалась встановлена судом дата народження (у деяких випадках смерті чи хрещення). Такі справи вирішувались швидше, порівняно з іншими: в основному термін прийняття рішення становив близько двох тижнів [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38–40; ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 15; 17; 21–22; 29; 36; 45; 48; ф. р-2763, оп. 1, спр. 5–8; 10; 12–20; 22].

Надзвичайно поширеними були справи про виплату аліментів. В основному, позовні заяви надходили від жінок, які утримували дітей самостійно після розлучення, а батько не приймав фінансової участі. При чому, усі позови, що були подані, були схвалені. На одну дитину виплачувалось 25 % заробітної плати, а на двох дітей – 30 % [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 38–40; ф. р-2357, оп. 1, спр. 12а; 18; 23; 37; 47; 50; ф. р-2763, оп. 1, спр. 21]. Виключенням стала справа, де у позові зазначалось наявність двох дітей, одному з яких менше двох місяців, але суд зобов'язав батька виплачувати лише 25 % заробітної плати із зазначенням: «на утримання старшого сина» [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 49]. Також не були позбавлені аліментів діти, які народились протягом 302 днів після розлучення [ДАПО, ф. р- 2357, оп. 1, спр. 24; 30]. Аліменти надавались дітям, батьки яких ніколи не перебували у шлюбі, за можливості підтвердження батьківства [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 35]. Звичайно, якщо ж не доведено батьківство чоловіка, у на якого складався позов про аліменти, то жінці відмовляли [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 19].

Окрему категорію осіб, які потребували грошей на утримання, складали батьки, які не мали засобів для життя. Їм призначалась сума, яку вони отримували від своїх дітей [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 33].

Кожну справу незалежно від її суті заводили з відповідного розпорядження шліхтера. На лицьовій стороні обгортки зазначали: номер справи, назва камери шліхтера, прізвищ, ім'я та по-батькові сторін, предмет спору, дати початку та закінчення справи. На зворотному ж аркуші зазначалося прізвище, ім'я та по-батькові усіх осіб, яких мали викликати на судові засідання [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 1 зв.]. Під час заведення справи остання записувалась до настільного реєстру та абетки. Усі папери справи підшивались у порядку надходження [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 1 зв.].

Одночасно із заведенням справи стягались із позивачів в цивільних справах мито та судові збори, виписувались повістки для кожного із учасників судового засідання та складались інші потрібні папери. У разі, якщо справа розглядалась без виклику сторін, то замість повістки мали виписати повідомлення відповідачу про його право протягом певного часу надати письмові пояснення чи заперечення проти позовних вимог [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 1 зв.]. Про одержання грошей видавалась квитанція та робились відмітки на позовних заявах або протоколах судових засідань. Для прикладу у справах по розлученням судовий збір складав близько 150 крб. [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 7]. Усі грошові внески здавались у день їх одержання до шліхтера, який передавав їх не рідше, ніж раз у 3 місяці, до установи, до якої він був зачислений [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 2].

У протоколі судового засідання зазначалось: місце і час засідання, прізвище шліхтера, прізвища сторін, свідків та експертів, назва справи, всі дії сторін у відповідному порядку, в якому вони відбувались, окремі ухвали шліхтера, зміст показів та пояснень сторін, свідків, зміст усного висновку експертів, і все те, що за необхідності забажали зазначити сторони і шліхтер. [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1].

За результатами судового засідання суд виносив Рішення, де було зазначено ухвалу та пояснення даної ухвали [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 50, арк. 7].

Цивільні справи, по яким було подано касаційну скаргу надсилались до касаційної камери на другий день після надходження скарги, де і давалось остаточне рішення. У разі, якщо скаргу не було подано у зазначений у протоколі засідання термін (про що касаційна камера надсилала відповідне повідомлення), рішення підлягало виконанню [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 47, арк. 8]. За вимогою відповідної сторони видавалось свідоцтво про набуття рішенням законної сили. У справах, де рішення підлягало примусовому виконанню, на ім'я відповідної сторони видавався під розписку виконавчий документ, який передавався судовому

виконавцю для реалізації. Два вищезазначені документи (свідоцтво і виконавчий лист) мали бути підписані шліхтером і секретарем [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1].

Судові справи, в яких рішення набули законної сили і були направлені до виконання вважались закінченими, про що робилась відмітка, зазначалась кількість аркушів у справі та підписувалась секретарем [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1]. Вони зберігались у порядку номерів у спеціальній шафі, ключ від якої мав лише секретар.

Статистичний поточний облік руху судових справ вів секретар камери, про що не пізніше 5-го числа кожного місяця звітувався касаційній камері. Даний звіт підписували секретар і шліхтер [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 2]. Власну ревізію проводив і шліхтер не менш одного разу на місяць. Про наслідки ревізії складався акт, копії якого направлялись до касаційної камери при штабт-комісаріаті [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 3]. Окремо про роботу касаційної камери та судів шліхтерів та шефенів мали подаватись двомісячні звіти кожного першого, третього, п'ятого, сьомого, дев'ятого та одинадцятого місяця через гебітскомісара до правового відділу генерального округу Київ [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4, арк. 42]. У щомісячних звітах мали зазначати: кількість справ, що залишились, кількість справ, що надійшли протягом місяця за підсудністю (про розлучення, про виселення з квартир та квартплату, про встановлення часу народження чи смерті, про виключення з опису майна, про право спадщини, про розділ майна та повернення майна, позовних), скільки справ розглянуто за місяць, скільки закінчених справ (вирішено, зупинено, припинено за згодою сторін, відмова від позову), залишилось незакінчених справ [ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 11, арк. 4–4 зв.].

Згідно «Інструкції про діловодство в камерах шліхтерів м. Києва» Все діловодство велось українською мовою секретарем камери. Робити будь-які підчистки було заборонено, якщо була виявлена помилка, то потрібно було закреслити непотрібне, і зверху зробити потрібний напис. Нагляд за всім діловодством камери здійснював сам шліхтер.

В камері велись такі книги:

1. Настільний реєстр цивільних справ: відмічався рух справи, тобто дати: коли справу призначено до розгляду, коли її було відкладено, коли та як справу вирішено, коли справи надіслано до касаційної камери, коли справу повернуто, коли справу переведено до архіву і т.д. та, власне коротко викладена суть справи та її вирішення [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 1 зв.); ф. р-2302, оп. 1, спр. 3];

2. Абетка цивільних справ: записувалось прізвище, ім'я та по батькові позивача та відповідача;

3. Журнал судових засідань: записувались усі справи, що призначені до розгляду на денне засідання, а після кожного засідання робилась відмітка про наслідки справи. За 3 дні, але не пізніше наступного дня судового засідання у відповідності до журналу складався список справ до розгляду, який вивішувався на дверях залу судових засідань [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 9; ф. р-2302, оп. 1, спр. 8];

4. Книга обліку надходжень судових зборів: зазначались дата внесення суми, від кого та по якій справі було надходження, сума та підпис про одержання квитанції [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 7];

5. Розносна книга для пакетів і листування [ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5; 9; ф. р-2357, оп. 1, спр. 12].

При надходженні листа секретар відмічав дату надходження на листі та не пізніше другого дня був зобов'язаний доповісти про надходження шліхтеру [ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1, арк. 1].

Висновки. Таким чином, у результаті нормативної правотворчості окупаційної адміністрації РКУ місцеві цивільні суди, створені навесні 1942 р., розв'язували досить широке коло цивільних спорів: майнові, аліментні, справи, що стосувались призначення опіки і піклування (при чому, як для дітей, так і для дорослих за потреби), справи у галузі спадкування, трудові спори, справи про шлюб та розлучення, встановлення фактів народження, смерті, шлюбу, стягнення боргів та ін. Частіше за інші шліхтерами розглядались справи, що стосувались розлучення, аліментів та встановлення певних юридичних фактів. За кожен заведену справу із позивачів стягувались судові збори, сума яких залежала від вартості позову загалом. Квитанція про дану оплату стала одним із обов'язкових документів у справі поряд із заявою позивача, протоколом судового засідання і рішенням суду. Усім діловодством займався відповідний службовець, а контролював особисто шліхтер. Наступною інстанцією нагляду за діяльністю судової установи була касаційна камера, яка, окрім того, виконувала і свою пряму функцію – повторний розгляд справи у разі скарги.

Як ми бачимо, камери шліхтерів мали достатньо чітку структуру і обсяг повноважень. Вони були створені, як засіб збереження спокою та дотримання правопорядку з боку населення. Цим самим окупаційна адміністрація РКУ створювала видимість «спокою» та усталеного правопорядку в місцевому соціумі.

Список використаних джерел

Архієрейський, Д. В., Бажан, О. Г., Бикова, Т. В., 2002. *Політичний терор і тероризм в Україні. XIX – XX ст. Історичні нариси*, Київ: Наукова Думка, 952 с.

Гончаренко, О. М., 2009. Судова та управлінсько-розпорядча практика установ окупаційної адміністрації Рейхскомісаріату «Україна» у сфері припинення сімейних правовідносин (1941 – 1944 рр.), *Часопис української історії*, Київ, вип. 16, с. 59–64.

Гончаренко, О. М., 2010. Повсякденне життя українського населення крізь призму документів судочинства органів цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.), *«Історія повсякденності: теорія та практика»*: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14 – 15 трав. 2010 р., Переяслав-Хмельницький, с. 151–153.

Гончаренко, О. М., 2011а. Громадянський статус місцевого населення окупованої України: аналіз нормативних заходів комендатур Вермахту та цивільної адміністрації райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.), *Мандрівець*, № 3, с. 29–33.

Гончаренко, О. М., 2011b. Майнові правовідносини місцевого населення Райхскомісаріату «Україна»: проблеми визначення цивільного статусу та аналіз нормативного забезпечення, *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія* Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В.Гнатюка, вип. 1, с. 141–146.

Гончаренко, О. М., 2011с. Українські мирові суди в системі органів правосуддя гітлерівського окупаційного апарату влади Райхскомісаріату «Україна»: організаційна структура, службова компетенція та основний зміст діяльності (1941 – 1944 рр.), *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки. Випуск № 202. Частина II*, Черкаси, с. 36–41.

Гончаренко, О. М., 2011d. *Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941 – 1944 рр.)*: монографія, К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 600 с.

Гончаренко, О. М., 2012. Повсякденне життя місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» у контексті функціонування окупаційної системи цивільних судів (1941 – 1944 рр.), *«Історія повсякденності: теорія та практика»*: матеріали Всеукр. наук. конф., (м. Переяслав-Хмельницький), 5 – 6 жовт. 2012 р., Переяслав-Хмельницький, с. 99–105.

Гончаренко, О. М., Куницький М. П., Лисенко О. Є., 2014. *Система органів місцевого управління на території райхскомісаріату «Україна» та «військової зони». 1941 – 1944 рр.*, Київ, 151 с.

Гончаренко, О., Лисенко, О., Першина, Т., 2010. *Система управління окупованими територіями України. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття: Історичні нариси*, Київ: НВП “Видавництво “Наукова думка, НАН України”, кн. 1, 735 с.

Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф. р-2302, оп. 1, спр. 1, 25 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 2. На 14 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 3. На 98 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 4. На 48 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 5. На 93 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 6. На 72 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 7. На 10 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 8. На 10 арк.

ДАПО, ф. р-2302, оп. 1, спр. 9. На 6 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 11. На 29 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 12. На 4 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 12а. На 10 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 13. На 47 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 14. На 41 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 15. На 11 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 16. На 15 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 17. На арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 18. На 8 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 19. На 15 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 20. На 20 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 21. На 10 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 22. На 30 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 23. На 9 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 24. На 15 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 25. На 21 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 26. На 17 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 27. На 23 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 28. На 11 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 29. На 10 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 30. На 8 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 31. На 21 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 32. На 14 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 33. На 12 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 35. На 24 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 36. На 9 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 37. На 5 арк.

ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 38. На 4 арк.

- ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 39. На 3 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 40. На 44 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 41. На 12 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 42. На 8 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 43. На 12 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 44. На 4 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 45. На 17 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 46. На 4 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 47. На 8 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 48. На 10 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 49. На 26 арк.
 ДАПО, ф. р-2357, оп. 1, спр. 50. На 7 арк.
 ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 1. На 30 арк.
 ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 7. На 12 арк.
 ДАПО, ф. р-2358, оп. 1, спр. 9. На 20 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 1. На 14 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 2. На 9 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 4. На 16 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 5. На 6 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 6. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 7. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 8. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 10. На 6 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 11. На 10 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 12. На 9 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 13. На 12 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 14. На 4 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 15. На 8 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 16. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 17. На 6 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 18. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 19. На 7 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 20. На 5 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 21. На 26 арк.
 ДАПО, ф. р-2763, оп. 1, спр. 22. На 6 арк.
 ДАПО, ф. р-8676, оп. 2, спр. 5. На 33 арк.
- Колісник, Н., 2014а. Зміни громадянського статусу особи у практиці роботи місцевих судових установ на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.), *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, серія Історія, вип. 2, ч. 3. Тернопіль: (ТНПУ), с. 61–65.*
- Колісник, Н., 2014б. Особливості здійснення цивільного судочинства на теренах Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.), *Переяславський літопис, вип. 6, с. 57–63.*
- Колісник, Н., 2014с. Проблеми нормативно-правового забезпечення роботи місцевих судових установ на теренах Райхскомісаріату Україна (1941 – 1944 рр.), *Гілея: науковий вісник, (91), с. 93–97.*
- Кривий Ріг: лихоліття 1941 – 1945 рр. Історичні нариси*, 2016. [авт. кол.: В. В. Стецкевич, В. О. Шайкан, Р. П. Шляхтич, Є. М. Левченко; наук. ред. В. В. Стецкевич], Кривий Ріг: Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 522 с.
- Куницький, М. П., 2013. Судові засоби захисту прав та інтересів місцевого населення Райхскомісаріату «Україна» (1941 – 1944 рр.), *Мандрівець, Тернопіль, № 6 (108), с. 36–40.*
- Куницький, М. П., 2014. Функціонування установ шліфенів та шефенів на теренах Райхскомісаріату «Україна»: аналіз судової практики (1941 – 1944 рр.), *Часопис української історії, Київ, вип. 29, с. 29–34.*
- Левченко, Ю. І., 2011. Судовий апарат німецьких адміністративно-територіальних одиниць України за роки окупації: 1941 – 1944 рр., *Вісник академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України. Науковий збірник. Серія: Політика, історія, культура, 4 (60), с. 115–120.*
- Лисенко, О., Вронська, Т., 2002. *Друга світова війна як новий вимір терору та тероризму, Політичний терор і тероризм в Україні. XIX–XX ст.: Історичні нариси / Відп. ред. В.А. Смолій; Авт. кол. НАН України. Інститут історії України, К.: Наукова думка, с. 596–706.*
- Мартиненко, Т. І., Кондратюк К. К., 2013. Соціальна історія Львова часів німецької окупації крізь призму матеріалів судочинства: джерелознавчий аспект, *Вісник Львівської комерційної академії. Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, вип. 11, серія – гуманітарні науки, с. 268–278.*
- Народная война в тылу фашистских оккупантов на Украине, 1941 – 1944: в 2 кн., кн. 1: Борьба в подполье*, 1985, Київ: Наукова думка, 387 с.
- Турченко, Ф. Г., Мороко, В. М., Штейнле, О. Ф., Орлянський, В. С., 2013. *Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945*, Запоріжжя: Просвіта, 416 с.
- Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2520, оп. 1, спр. 1.
- ЦДАВО України, ф. 4620, оп. 3, спр. 239. На 159 арк.

- Шайкан, В. О., 2005. *Колабораціонізм на території Рейхскомісаріату "Україна" та військової зони в період Другої світової війни*. Монографія. Кривий Ріг: Мінерал, 564 с.
- Шайкан, В. О., 2006. Німецька система судочинства та діяльність українських правових відділів у роки тимчасової гітлерівської окупації України, *Безсмертя подвигу: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, Київ, 22 квітня 2005 р. К.: ВПЦ МВС України, с. 111–121.
- Шайкан, В. О., 2007. Стан системи судочинства на території Рейхскомісаріату «Україна» та військової зони в роки гітлерівської окупації, *Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей*. Київ, вип. 11, с. 205–210.
- Шайкан, В. О., 2010. *Повсякденне життя українців у роки німецької окупації. 1941 – 1944*, Київ, 80 с.

References

- Arkhiiereiskyi, D. V., Bazhan, O. H., Bykova, T. V., 2002. *Politychnyi teror i teroryzm v Ukraini. XIX – XX st. Istorychni narysy* [Political terror and terrorism in Ukraine. XIX-XX centuries. Historical Essays], Kyiv: Nauk. Dumka, 952 s. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2009. Sudova ta upravlinsko-rozporiadcha praktyka ustanov okupatsiinoi administratsii Reikhskomisariatu «Ukraina» u sferi prypynennia simeinykh pravovidnosyn (1941 – 1944 rr.) [Judicial and administrative practice of the institutions of occupation administration of the Reich Commissariat "Ukraine" in the sphere of termination of family legal relations (1941 – 1944)], *Chasopys ukrainskoi istorii*, Kyiv, 16, s. 59–64. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2010. Povsiakdenne zhyttia ukrainskoho naselennia kriz pryzmu dokumentiv sudochynstva orhaniv tsyvilnoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Everyday life of the Ukrainian population through the prism of judicial documents of the bodies of the civil administration of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukr. nauk. konf.*, Pereiaslav-Khmelnyskyi, s. 151–153. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2011a. Hromadianskyi status mistsevoho naselennia okupovanoi Ukrainy: analiz normatyvnykh zakhodiv komendatur Vermakhtu ta tsyvilnoi administratsii raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Civic Status of the Local Population of Occupied Ukraine: An Analysis of the Regulatory Measures of the Wehrmacht Commands and the Civil Administration of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Mandrivecz*, 3, s. 29–33. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2011b. Mainovi pravovidnosyny mistsevoho naselennia Raikhskomisariatu «Ukraina»: problemy vyznachennia tsyvilnoho statusu ta analiz normatyvnoho zabezpechennia [Property Relations of Local People of the Reich Commissariat "Ukraine": Problems of Determining Civil Status and Analysis of Regulatory Support], *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Istoriia*, 1, s. 141–146. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2011c. Ukrainski myrovi sudy v systemi orhaniv pravosuddia hitlerivskoho okupatsiinoho aparatu vlady Raikhskomisariatu «Ukraina»: orhanizatsiina struktura, sluzhbova kompetentsiia ta osnovnyi zmist diialnosti (1941 – 1944 rr.) [Ukrainian courts of justice in the system of justice of Hitler's occupation apparatus of power of the Reich Commissariat "Ukraine": organizational structure, official competence and main content of activity (1941 – 1944)], *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Istorychni nauky*, 202, s. 36–41. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M. 2011d. Funktsionuvannia okupatsiinoi administratsii Raikhskomisariatu «Ukraina» upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941 – 1944 rr.) [Functioning of the occupation administration of the Reich Commissariat "Ukraine" administrative, organizational and legal aspects (1941 – 1944)]: monohrafiia, K.: *NPU imeni M.P. Drahomanova*, 600 s. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., 2012. Povsiakdenne zhyttia mistsevoho naselennia Raikhskomisariatu «Ukraina» u konteksti funktsionuvannia okupatsiinoi systemy tsyvilnykh sudiv (1941 – 1944 rr.) [Everyday life of the local population of the Reich Commissariat "Ukraine" in the context of the functioning of the occupation system of civil courts (1941 – 1944)], *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukr. nauk. konf.*, Pereiaslav-Khmelnyskyi, 2012. 99–105. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., Kynytskyi, M. P., Lysenko, O. Ye., 2014. *Systema orhaniv mistsevoho upravlinnia na terytorii raikhskomisariatu «Ukraina» ta «viiskovoi zony». 1941 – 1944 rr.* [The system of local authorities in the territory of the Reich Commissariat "Ukraine" and "military zone". 1941 – 1944], Kyiv, 151 s. (in Ukrainian).
- Honcharenko, O. M., Lysenko, O., Pershyna, T., 2010. *Systema upravlinnia okupovanymy terytoriiamy Ukrainy. Ukraina v Druhii svitovii viini: pohliad z KhKhI stolittia: Istorychni narysy* [Management system of the occupied territories of Ukraine. Ukraine in the Second World War: A View from the 21st Century: Historical Essays], Kyiv: NVP "Vydavnytstvo "Naukova dumka, NAN Ukrainy", kn. 1, 735 s. (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Poltavskoi oblasti (dali – DAPO), F. R-2302, Op. 1, Spr. 1, 25 ark.
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 2, 14 ark
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 3, 98 ark
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 4, 48 ark
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 5, 93 ark.
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 6, 72 ark.
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 7, 10 ark
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 8, 10 ark.
- DAPO, F. R-2302, Op. 1, Spr. 9, 6 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 11, 29 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 12, 4 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 12a, 10 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 13, 47 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 14, 41 ark.
- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 15, 11 ark.

- DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 16, 15 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 17, 7 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 18, 8 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 19, 15 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 20, 20 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 21, 10 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 22, 30 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 23, 9 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 24, 15 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 25, 21 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 26, 17 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 27, 23 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 28, 11 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 29, 10 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 30, 8 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 31, 21 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 32, 14 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 33, 12 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 35, 24 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 36, 9 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 37, 5 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 38, 4 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 39, 3 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 40, 44 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 41, 12 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 42, 8 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 43, 12 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 44, 4 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 45, 17 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 46, 4 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 47, 8 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 48, 10 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 49, 26 ark.
DAPO, F. R-2357, Op. 1, Spr. 50, 7 ark.
DAPO, F. R-2358, Op. 1, Spr. 1, 30 ark.
DAPO, F. R-2358, Op. 1, Spr. 7, 12 ark.
DAPO, F. R-2358, Op. 1, Spr. 9, 20 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 1, 14 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 2, 9 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 4, 16 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 5, 6 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 6, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 7, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 8, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 10, 6 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 11, 10 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 12, 9 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 13, 12 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 14, 4 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 15, 8 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 16, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 17, 6 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 18, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 19, 7 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 20, 5 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 21, 26 ark.
DAPO, F. R-2763, Op. 1, Spr. 22, 6 ark.
DAPO, F. R-8676, Op. 2, Spr. 5, 33 ark.

Kolisnyk, N., 2014a. Zminy hromadianskoho statusu osoby u praktytsi roboty mistsevykh sudovykh ustanov na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Changes in the civil status of a person in the practice of work of local judicial institutions in the territory of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Istoriia*, 2, 3, Ternopil: (TNPU). s. 61–65. (in Ukrainian).

Kolisnyk, N., 2014b. Osoblyvosti zdiisnennia tsyvilnoho sudochynstva na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Features of civil proceedings in the territory of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Pereiaslavskiy litopys*, 6, s. 57–63. (in Ukrainian).

Kolisnyk, N., 2014c. Problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennia roboty mistsevykh sudovykh ustanov na terenakh Raikhskomisariatu Ukraina (1941 – 1944 rr.) [Problems of regulatory and legal support for the work of local judicial institutions in the territory of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Hileia: naukovyi visnyk*, 2014, (91), s. 93–97. (in Ukrainian).

Kry`vy`j Rig: ly`xolittya 1941 – 1945 rr. Istory`chni nary`sy` [Kryvyi Rih: The Scourges of 1941 – 1945], 2016 [avt. kol.: V. V. Steczkevych, V. O. Shajkan, R. P. Shlyaxty`ch, Ye. M. Levchenko; nauk. red. V. V. Steczkevych], Kry`vy`j Rig: Vy`davny`chy`j centr DVNZ “KNU”, 522 s. (in Ukrainian).

Kunytyskiy, M. P., 2013. Sudovi zasoby zakhystu prav ta interesiv mistsevoho naseleння Raikhskomisariatu «Ukraina» (1941 – 1944 rr.) [Judicial remedies for the rights and interests of the local population of the Reich Commissariat of Ukraine (1941 – 1944)], *Mandrivecz`*, № 6 (108), s. 36–40. (in Ukrainian).

Kunytyskiy, M. P., 2014. Funktsionuvannia ustanov shlifeniiv ta shafeniv na terenakh Raikhskomisariatu «Ukraina»: analiz sudovoi praktyky (1941 – 1944 rr.) [Functioning of shlifeniiv and shafeniv institutions in the territory of the Reich Commissariat of Ukraine: analysis of case law (1941 – 1944)], *Chasopys ukraïnskoi istorii*, 29, s. 29–34. (in Ukrainian).

Levchenko, Yu. I., 2011. Sudovyi aparat nimetskykh administratyvno-terytorialnykh odynyts Ukrainy za roky okupatsii: 1941 – 1944 rr. [Judicial apparatus of German administrative-territorial units of Ukraine for the years of occupation: 1941 – 1944], *Visnyk akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn federatsii profspilok Ukrainy. Naukovyi zbirnyk. Seriya: Polityka, istoriia, kultura*, 4 (60), s. 115–120. (in Ukrainian).

Ly`senko, O., Vrons`ka, T., 2002. *Druga svitova vijna yak novy`j vy`mir teroru ta terory`zmu, Polity`chny`j teror i terory`zm v Ukrayini. XIX – XX st.: Istory`chni nary`sy`* [World War II as a New Dimension of Terror and Terrorism, Political Terror and Terrorism in Ukraine. XIX – XX centuries: Historical essays] / Vidp. red. V.A. Smolij; Avt. kol. NAN Ukrayiny`, Insty`tut istoriyi Ukrayiny`, K.: Naukova dumka, s. 596–706. (in Ukrainian).

Martynenko, T. I., Kondratiuk, K. K., 2013. Sotsialna istoriia Lvova chasiv nimetskoï okupatsii kriz pryzmu materialiv sudochynstva: dzhereloznavchyi aspekt [The Social History of Lviv during the German Occupation through the Prism of Legal Proceedings: A Source Study Aspect], *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoï akademii*, 11, s. 268–278. (in Ukrainian).

Narodnaïa voïna v tylu fashytskykh okkupantov na Ukrayne, 1941 – 1944: V 2 kn., kn. 1: Borba v podpole [People's war in the rear of fascist occupiers in Ukraine, 1941 – 1944: in 2 volumes, book. 1: Fighting underground], K.: Nauk. dumka, 1985, 387 s. (in Russian).

Shaïkan, V. O., 2005. *Kolaboratsionizm na terytorii Raikhskomisariatu “Ukraina” ta viïskovoi zony v period Druhoï svitovoi viïny. Monohrafiia* [Collaboration on the territory of the Reich Commissariat of Ukraine and the military zone during the Second World War. Monograph], Kryvyi Rih: Mineral, 564 s. (in Ukrainian).

Shaïkan, V. O., 2006. Nimetska systema sudochynstva ta diïalnist ukraïnskykh pravovykh viddiliv u roky tymchasovoi hitlerivskoi okupatsii Ukrainy [German Judicial System and Activity of Ukrainian Legal Departments during the Temporary Occupation of Ukraine], *Bezsmertia podvyhu: Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, Kyiv, s. 111–121. (in Ukrainian).

Shaïkan, V. O., 2007. Stan systemy sudochynstva na terytorii Raikhskomisariatu «Ukraina» ta viïskovoi zony v roky hitlerivskoi okupatsii [Status of the Judicial System in the Territory of the Reich Commissariat "Ukraine" and the Military Zone during the Occupation of Hitler], *Storinky voïennoi istorii Ukrainy*, Kyiv, 11, s. 205–210. (in Ukrainian).

Shaïkan, V. O., 2010. *Povsiakdenne zhyttia ukraïntsv u roky nimetskoï okupatsii. 1941 – 1944* [Everyday life of Ukrainians during the German occupation. 1941 – 1944], Kyiv, 80 s. (in Ukrainian).

Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, F. 2520, Op. 1, Spr. 1.

Tsentrалnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy, F. 4620, Op. 3, Spr. 239. 159 ark.

Turchenko, F. H., Moroko, V. M., Shteinle, O. F., Orlianskyi V.S., 2013. *Zaporizkyi rakhunok Velykii viïni. 1939 – 1945* [Zaporizhzhya account of the Great War. 1939 – 1945], Zaporizhzhia: Prosvita, 416 s. (in Ukrainian).

SUMMARY

PECULIARITIES OF THE CIVIL PROCESS IN THE REICHCOMISSARIAT «UKRAINE»: ANALYSIS OF COURT PRACTICE (1941 – 1944)

Alina Ivanenko

Candidate of History, Docent of the Department of Law of Philosophy and Political Science T. G. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium», Doctoral Candidate SHEE «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»

The civil judiciary of our state has not always existed in the form it is now. It has evolved, changed, advanced and this process has not been completed yet. The period of occupation by the German troops of Ukrainian territory was no exception. Despite the difficult realities of the war, social life continued: people parted, shared property, inherited, and so on, and all these processes are and were often ruled, both today and 80 years ago, by the court. With the occupation of Ukraine, the entire previous Soviet judicial system was destroyed and a new one had to be built. As a result of the normative lawmaking of the occupation administration, a “dual” judicial system was created on the territory of the Reichcommissariat “Ukraine”: German courts (courts that dealt with the case if one of the parties was of “Aryan” origin or the claim was above 5000 rubles) and system of Ukrainian civil courts (shlichter courts) (settling minor civil cases of the local population where the claim was below 5000 rubles.). The actual staff selection of the shlichters’

cameras, the jurisdiction of the cases and the procedural activity of the courts are the subject of this study. As a result of the normative lawmaking of the Reichcomissariat "Ukraine" occupation administration, local civil courts, created on the territory of the Reichcomissariat in the spring of 1942, resolved a wide range of civil disputes and became an effective means of maintaining peace and law enforcement among the local population. In this way, the Reichcomissariat "Ukraine" occupation administration created the appearance of "calmness"; as well as law and order established in the local society.

Keywords: *court, case, shlichter, jurisdiction, sitting, judge.*